

Hebrew Writers Association in Israel

במסע אל "הפנים האפלות"

Reviewed Work(s): "הלכ תסנכה" לע "רכנברב תולכתסה" by זורימ זד

Review by: אברהם בלאט

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 9 / 1997), pp. 26-27 יולי תשנ"ז

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23943683>

Accessed: 13-05-2018 09:41 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

במסע אל "הפנים האפלות"

דן מירון / "הסתכלות ברבנכר"
על "הכנסת כלה" מאת ש"י עגנון וסביביה
הוצ' "הקיבוץ המאוחד", 1996, 288 עמ'

מסכת יצירתו של ש"י עגנון נשארה עד היום בקרב קוראים רבים ותלמידים כ"שדה קוצים" שבתוך גבולותיו זורעים גידולים המקשים על קצירם (על אף קסמם וייחודם) עקב קשיי המבנה והקליטה, בעוד שהאקדמיה עדיין חוגגת וממשיכה לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות, בחיפוש אחרי הגלוי והסמוי באפיקה העגנונית.

כבר שאל פעם ג'ורג' שטיינר – מה יישאר משקספיר בעוד דור או שניים כאשר שום אדם לא יתמצא בכל המיתולוגיה אשר במחזותיו, ושאלה זו עולה ומבצבצת גם ביצירה העגנונית, הספוגה כולה במקורות ישראל, על אף שהמחקר מבקש למלא את החסר והבור, אין הבור מתמלא מחולייתו.

פרופ' דן מירון הוא אחד מאנשי האקדמיה פורצי הדרך בימינו, אשר ממשיך את מסעיו בספרותנו הקלאסית בעברית וביידיש, ומאו שנות השישים אף הגיע אצל עגנון, בצד העגנולוגים המובהקים כרשון שקד, הלל סדל, אסדהם באנד, אסדהם הולץ, הלל וייס, גבריאל מוקד ודב לנדאו. מירון הוא עכשיו על תקן של "פוסק הלכות" שמחקרו נועד לדורות, ובתפקיד זה הוא נע על ציר ירושלים-ניו-יורק, בין האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת "קולומביה".

כך הוא נתפנה להתבוננות ממוקדת בסיפור "הכנסת כלה", שהוא מעין אפוס ורומן חברתי על-פי סדן קורצווייל, או "ספק לגנדה וספק פרודיה על לגנדה" – לפי שקד.

על-פי קריאה חדשה, הוא בא לבחון את הרקע לפרשת התהוותו של סיפור "הכנסת כלה" בנוסחו המורחב והמאוחר לעומת הנוסח של 1920, כאשר עגנון הטיל על כתפיו של ר' יודיל עולם ומלואו של נוף והווי, סיפורי-עם

ופולקלור בעקבות סיפור המעשה שמצא על-פי גדליה נגאל בספר "ניסים ונפלאות". דיון מחודש זה מצטיין במעקב אחרי שורשי והותו של גיבור "הכנסת כלה", מהותו וסתירותיו, ובשאלה – האם יש להניח שעגנון ניתק עצמו מכלל המערך הרוחני והערכי של התרבות היהודית החדשה והציג סיפור אפי אשר בו הוויית האמונה והביטחון הדתי של החברה היהודית המסורתית – הוא אשר עומד במרכזו. לשם כך התייצב מירון פנים אל פנים מול גיבור "הכנסת כלה" – ר' יודיל החסיד – כדי לחזור ולשאול – מי האיש ומה ידוע עליו.

אמנם הוא מודע לבניין הרב-ממדי שהמח"ק העגנוני נתבדך בו, למן א"מ ליפשיץ, משולם טוכנר, דב סדן, סדן קורצווייל ועד חוקרי ימינו שפיתחו את דיוקנו של חתן פרס נובל, אך הוא בא להוסיף פרשנות, ובעיקר פולמוס וניתוח מביק, כדי להוכיח שש"י עגנון לא יצר ב"הכנסת כלה" רומן אלא אנטי-רומן, או בלשון אחרת, "פרודיה חתרנית המבקשת להרוס את הרומן כישות צורנית אסתטית וכאפשרות רוחנית תרבותית".

כבר למדנו על בניין-אב ועל סתירה במדקם העגנוני, והדעות הן מגוונות. כך טען בן-ציון בנשלום ש"הכנסת כלה" נתפס "לאידיאליזציה יתר של עולם החסיד בעוד שאותו עולם שרבי יודיל מסתובב בו מדובה בו הבוץ". שלמה צמח התייחס ל"הכנסת כלה" לא רק ככישלון אלא גם כמפגע ספרותי תרבותי, ואילו אסדהם קריב ראה במעשה ר' יודיל וג' בנותיו סמל פיוטי של נדודי עם ישראל בקרב שבעים המלכויות.

כך נעה המטוטלת. על-פי סדן לא היה "הכנסת כלה" בבחינת סאטירה על עולם האמונה התמים, אך גם לא אגדה אידיאלית נאותה לאורו של עולם זה, לעומת קורצווייל שמיקד ביצירה זו את הניסיון האמנותי הנועז והמקפץ ביותר של עגנון להחיות באמצעים אסתטיים את חוויית האחדות האבודה – שהיא חזון הפסגה והפרידה.

לנוכח כל אלה והביקורת של שנות השישים עד התשעים ועד בכלל, מבקש מירון את ה"פנים האחרות", האפלות, של הסיפור אשר לגביו איננו מודרני, כי אם פוסט-מודרני. כך הנס מהווה מוצא יחיד מן המצוקה ופתרון בלתי נמנע של הניגוד בין הרצוי למצוי, בעוד שלדעתו סדר ר' יודיל עצמו כי הנס הגדול ביותר גלום בחוקי הטבע ובדרכו של עולם כפי שהוא, ללא כל פרצה של תחומיהם וגבולותיהם, בסיפור זה שהוא סיפור של גזמאות.

כך מגמד מירון, המבקש להיות "פוסק אחרון", את רוב החוקרים על הנחותיהם, ומאידיך הוא מעצים את מאמרה של אסתר פוקס: "סיפור יראים או פרודיה" – כי ניסו של הרבי מאפטא מוצג על-ידי עגנון ככוונה כנס חסר ערך. לדעת מירון, אין סיפורו של ר' יודיל מכיל בקרב חוויה דתית, על אף שהוא אפוף אמונה באל, כי "אמונה זו היא אוטומטית וממילא רדודה" (עמ' 69). הוא דוחה את גישתו ההרמוניסטית של טוכנר – שנמנה עם מבקרי עגנון החשובים – כטעות, בד בבד עם האינטרפרטציה של שקד (חסדו לפרס ישראל) המוצגת טוב סתירותיה.

מירון תוהה על משמעותו המכוונת של עגנון שהביאתו לבחירה בסיפור "הכנסת כלה", אך משיב שתשובה מלאה לא ניתנה עדיין, ולכן הוא מנסה לתרץ אותה בשינוי קונספציות. גם על אפיון דיוקנו של ר' יודיל נחלקו הדעות, בדיון על הצד התמים והאפלולי באישיותו, וגם כאן, לדעת מירון, לא שאלה הביקורת מעולם את השאלות המתבקשות בעניין מקורותיו הנפשיים או החברתיים, וגם לא ניסתה להשיב עליהן.

מירון מפרק, אפוא, את כל המבנה התימטי עליו נשען מדקם הסיפור ורואה בסוף את ר' יודיל כדמות פגומה שהגיעה אל רגע המשב של ויתור על עקרונות העקרונות של האמונה, והפכה ל"יצור על מיני" המשתחרר סופית שיהיה בעצמו למעין עוף כנף "העף על גפי

חיים רוזנטל, רישום

הווייתו של האדם החילוני. כך, למשל, הוא אמר שהספר החשוב ביותר בעיניו הוא האנתולוגיה "ימים נוראים", משום שהיא מצויה בארונות הספרים של בתי-הכנסת. במבוא ל"ימים נוראים" הוא הגדיר את עצמו כמצרף צירופים, המוסיף רק חוטי משי עדינים משלו. מובן מאליו, שעגנון ראה את עצמו מבחינה זו כסופר בשני מובנים – כהולך בעקבותיו של סופר סת"ם, כמו למשל ב"אגדת הסופר", וכמספר אמן, שתפקידו למסור בצורה אמנותית את דבר הזולת. יש לדאות אפוא את עגנון גם כמי שרצה לתאר את כל בית ישראל ותולדותיו מתוך שתי נקודות-מבט: א. של גדול האמונה; ב. עומק הכפירה.

אם להמשיך את חוט מחשבותיו של עגנון אפשר לראות בסיפור כמו "תהילה" ביטוי לגדלות האמונה, ובסיפור כמו "הרופא וגרושתו" את בעיות העין החסרה של אבי הרופא.

מכאן נובעת השאלה – לאן שייך בעצם הרומן הגדול "הכנסת כלה"? אם להעמיד נגדו את "תמול שלשום", ויצחק קומר הוא צאצא של ר' יודיל חסיד – גיבור "הכנסת כלה" – הרי שלנכד הרחוק אירע האסון של יציאה ממסורת להעמדת פנים והתוצאה – נשיכתו של בלק שהביאה למותו של יצחק – כנעקד. אותו כלב נזכר בצורה אחרת ב"הכנסת כלה", ללמדנו שמדובר בשתי תקופות. אחת תמימה, והשנייה – נטועה. מובן מאליו שעגנון אינו סופר תמים והוא מלווה את כל תיאוריו בנימה של אירוניה. השאלה היא – איזה יסוד מכריע? גם ב"הכנסת כלה" נמוגו כידוע תבניות של רומנים הומוריסטיים ואף סאטיריים. הרבה נאמר על הקרבה של ר' יודיל ור' נטע לדון קישוט וסנשו פנשו, וכן על הקרבה ל"מסעות בנימין השלישי" של מנדלי מוכר ספרים, אך ייחודו של עגנון הוא בעילוי התמימות ולא בנגיחותיו. בספר "הסתכלות בנבכר" רוצה

מירון להפוך את "הכנסת כלה" לרומן שבו עגנון בא לנגח את ערכי האמונה, כך שר' יודיל יצטייר כדון קישוט, או כמקבילו, והוא עושה זאת ברוב ידיעה וכשרון ובהתנצחות עם כל אלה שקדמו לו, אבל הרושם הוא שהוא השליט על עגנון נקודת-מוצא מאוד אישית.

לנו, הקוראים את דברי מירון, אסור שהא-רודיצייה שלו וכושר ההתנצחות עם קודמיו יטשטשו את הראייה העצמית, כשהוא נכבש לכוחו של הנס ולסגולת נפשם של יראים ותמימים – כפי שעגנון רצה לשמש להם לפה. קורצווייל ראה בשעתו בעגנון שלוש סגולות: א. תיאור של חיי היהדות בשלמותם; ב. תיאור של הזרמים שמתחת לפני השטח, הבאים להעיד על ערעור יסודות החברה היהודית התמימה; ג. הערכת עגנון כיוצר של סינתזה מוצלחת בין הישן לחדש.

הוא הדין בקשר לשאלה: האם עגנון העמיד ב"הכנסת כלה" מבנה לא סגור או אורגני, המשווה אחדות ולכידות לכל המון חטיבות הסיפור המשולבות בספר, או שמא הוא התיר לעצמו להסתמך על תבנית פתוחה ופרוזה המניחות מקום לאקראיות מסוימת בספר? וגם על כך יש להשיב: עגנון כתב בשתי שיטות. אחת שיטה סיפורית סגורה בנוסח של הדרישה האריסטוטלית – התחלה, אמצע וסוף, שגם כאן הדרך היא לפעמים מפותלת ויש לה לצורה שני סיומים, כמו בסיפורים "פנים אחרות" ו"הרופא וגרושתו" (עייני בספרו של הלל בדול: "סיפורי אהבה של ש"י עגנון").

הדרך השנייה היא אסוציאטיבית, פרועה כמו שפת חלום ב"ספר המעשים". אבל גם במקרה השני, הפגין עגנון את סוד הקומפוזיציה והשלמות הרעיונית המצרפת ראשית לאחרית, כי הרומן "הכנסת כלה" ערוך בצורה של מסע גיאוגרפי, כפי שהסביר הגיאוגרף א"י דאווור בשעתו. אין ספק שיש יסודות אירוניים בתיאור מסעו של ניסים, כאשר יד ההשגחה מפקחת על סיומו, לכן יש לראות ב"הכנסת כלה" צירוף מובהק של שני האופנים עליהם נדרש עגנון בכל כתיבתו, אך תוך מתן עליונות לגמר הטוב הצפוי מראש.

פרופסור דן מירון, אשר התחיל במסכתו על עגנון ב"סיפור פשוט" ו"הרופא המדומה", ממשיך את מסעו ב"הכנסת כלה", תוך הכרה וימרה של "הפוסק האחרון". ■